

Ekonomski rast, (ne)usklađivanje proseka razvijenosti u EU i koreni evropesimizma

„Ako nema solidarnosti, teško je imati političku integraciju“
Džozef Štiglic

Politike EU su istorijski imale uticaja na stope rasta u državama članicama kao i na dinamiku bržeg rasta manje razvijenih članica u odnosu na prosek u EU, što je podsticalo proces ekonomske konvergencije između nacionalnih privreda. Ovaj trend je, međutim, zaustavljen ili usporen tokom i nakon velike ekonomske krize od 2008. Pozitivni ili negativni ekonomski trendovi na nivou EU uvek su bili u direktnoj korelaciji i sa stepenom „evroentuzijazma“, odnosno „evroskepticizma“ u Uniji, pri čemu su intenzitet i efekat tih tendencija zavisili i od nacionalnih specifičnosti, kako se to pokazalo i u slučaju „bregzita“. Od sposobnosti da se obnove ekonomski uravnoteženi odnosi i veća solidarnost zavisice i budućnost Unije, odnosno mogućnost da se prevaziđe evroskepticizam.

Dr Duško Lopandić*

U velikoj studiji iz 2012. godine o ekonomskom razvoju pod naslovom „Zlatni rast“¹ eksperti Svetske banke su Evropu prozvali „mašinom za (ekonomsku) konvergenciju“, ukazujući na dvostruki trend koji je

dugo vremena bio važna karakteristika evropskog modela razvoja nakon II svetskog rata: trend postepenog usklađivanja nivoa razvijenosti sa najrazvijenijom svetskom privredom – SAD, kao i

međusobno približavanje nivoa razvijenosti između evropskih zemalja, posebno onih u Evropskoj uniji. U tom pogledu posebno su upečatljivi bili periodi između 1950. i 1973, kao i onaj između 1994. i 2008. godine. U ovom prvom periodu, stopa godišnjeg rasta BNP po glavi stanovnika u zapadnoj Evropi iznosila je 3,8% (prema 2,3% u SAD).² U periodu 1994–2008. godišnji rast u zemljama centralne i istočne Evrope iznosio je u proseku 4%, što je odskakalo od tadašnjeg rasta u zapadnoj Evropi (1,6%) i omogućilo značajno približavanje proseka razvijenosti novijih članica proseku u EU.

Navedeni periodi su bili i vreme znatne dinamike u razvoju evropske integracije: 1950–1973: nastanak i uspon evropskih zajednica, carinske unije, zajedničke poljoprivredne politike EEZ, prvo proširenje, itd. Period 1994–2008. je predstavljao vreme dinamičnog institucionalnog razvoja EU (ugovori o EU iz Maastrichta, Amsterdama, Nice i Lisabona) kao i udvostručavanja broja država članica – od njih 12 na 27 (tri nove članice –

1995, deset članica – 2004, dve članice – 2007).

Od „mašine za konvergenciju“...

Članstvo u Evropskoj uniji je decenijama predstavljalo garanciju za porast ekonomskog prosperiteta građana,³ odnosno mogućnost za manje razvijene zemlje članice da ostvare stope natprosečnog rasta, tj. da se približe proseku razvijenosti u EU. Dinamičniji razvoj manje razvijenih zemalja u EU bio je rezultat različitih faktora, od uključenja na veće tržište, porasta produktivnosti, povećanja stranih investicija usled (perspektive) članstva, pa do pozitivnih efekata strukturnih fondova EU (kohezionog, socijalnog, regionalnog, poljoprivrednog) na razvoj slabije razvijenih zemalja članica, odnosno nerazvijenih regiona u Uniji. Tako su, na primer, Grčka, Irska, Portugal i Španija tokom četiri decenije, odnosno u celom periodu 1960–1999. imale prosečnu godišnju stopu rasta koja je iznosila od 0,5% do 1,5% iznad proseka rasta u EEZ/EU.⁴ Prosek BDP po stanovniku u

slučaju Španije u odnosu na prosek EU je za 20 godina članstva u EU (1985–2005) porastao sa 74% na 98%, dok je u slučaju Portugala on povećan sa 55% na 73%.⁵ Posebno je upečatljiv uspeh Irske, čiji je prosečan BNP po glavi stanovnika u odnosu na prosek EU tokom nešto više od 20 godina porastao sa 53% (1973) na čak 140% u 2008.⁶ Rezultati Grčke su manje impresivni u odnosu na prethodne zemlje, ali i njen relativni položaj u odnosu na prosek EU se u periodu pre krize znatno popravio: grčki BDP je iznosio blizu 60% u vreme ulaska u EEZ (1981) i dostigao skoro 80% uoči dužničke krize (2008).

Trend konvergencije je primetan i kada se posmatra pominjani rast zemalja centralne i istočne Evrope u odnosu na prosečnu stopu razvijenosti u EU u periodu pre i nakon njihovog ulaska u Uniju. Prema podacima Evropske komisije, trend približavanja privreda za svih deset zemalja CEZ bio je očigledan u periodu 2004–2008, da bi se nakon zastoja u 2009, nastavio i u narednom periodu. Evropska komisija je posebno ukazala na rezultate Poljske, Rumunije, Slovačke i baltičkih

zemalja, dok su rezultati Slovenije, Češke i Mađarske bili skromniji.⁷ Posmatrano u celini, prosečan BDP u deset zemalja članica EU iz centralne i istočne Evrope poboljšao se u odnosu na prosek u EU sa 43% u 1995. godini na 62,5% u 2011. godini.⁸ Pri tome, prosek BDP Poljske, Slovačke i tri baltičke zemlje u proseku se popravio između 20% i 30%. S druge strane, najslabiji su rezultati bili kod Češke, Slovenije i Hrvatske – povećanje je iznosilo između 6% i 13% u odnosu na prosek EU 27. Imajući u vidu stope rasta uoči krize, procenjeno je da bi deset novih članica EU iz CIE mogle dostići prosek razvijenosti starih članica EU (EU-15) u vremenskom razmaku od osam (Slovenija) do trideset godina (Bugarska).⁹

...do sve većih ekonomskih razlika u EU kao posledica krize

Kombinovani efekt formiranja monetarne unije u EU početkom ovog veka¹⁰ i efekti finansijske krize uticali su na slabljenje trendova ekonomske konvergencije i integracije unutar EU nakon 2008. godine. Tako je, na

primer, zbog efekata globalizacije i krize učešće *interne trgovine EU* (trgovina između država članica) u odnosu na *spoljnu trgovinu* (trgovina država članica EU sa ostalim svetom, izvan EU) – pa time i integrisanosti u EU – *smanjeno* u periodu 2003–2015 sa 69% na 63%. Karakteristično je da je najdrastičniji pad zabeležen u slučaju UK: sa 59% (2003) na 44% (2015).

Još su upečatljivije vrlo velike razlike u stopama rasta BDP država članica u periodu tokom i nakon ekonomske krize. Tako je u odnosu na 2007. godinu, deset zemalja EU u 2016. godini imala isti ili niži BDP (među njima su Španija, Slovenija, Finska, Portugal, Italija i Grčka). S druge strane, nemački i britanski BDP su u istom periodu povećani za 9%, a kod devet zemalja članica BDP je povećan za više od 10%, pa i preko 20% (među ovim članicama su Irska, Poljska, Slovačka, Švedska, Rumunija i Bugarska). Ovo pokazuje da su privrede zemalja članica vrlo različito reagovala na krizu, pa se ona skoro nije ni osetila u zemljama poput Švedske, Nemačke ili Poljske, dok je desetogodišnji pad BDP u Grčkoj

iznosio čak četvrtinu BDP, a u Italiji 7%, dok je u Španiji BDP u tom periodu uglavnom stagnirao. Razlike su drastične i kada se radi o drugim važnim ekonomskim pokazateljima, poput stope nezaposlenosti, koja oscilira, zavisno od zemlje, od dosta niske (3,9% u Nemačkoj, 3% u Češkoj), preko značajne (oko 10% u Francuskoj, 11% u Italiji) do vrlo visoke (18% u Španiji, 23% u Grčkoj). Trendovi tokom poslednje decenije su tako ojačali razlike između tzv. ekonomskog „centra“ (SRN, sever) i „periferije“ (jug i istok) u EU. Treba istovremeno uzeti u obzir i činjenicu da su i rast i efekti krize vrlo neravnopravno raspoređeni u okviru jednog društva, odnosno da se sve veće društvene razlike u pojedinim zemljama dodatno produbljuju u uslovima krize.

Koliko je direktna povezanost između ekonomske situacije u EU i pojave evroskepticizma?

Evropska unija je udruženje koje je funkcionalno stvoreno da bi imalo, između ostalog, pozitivne ekonomske

efekte, od kojih na neki način zavisi legitimitet, odnosno opravdanost postojanja te organizacije. Građani članica EU direktno povezuju procenu o „korisnosti“ članstva u EU za zemlju, sa podrškom članstvu u Uniji njihove zemlje.¹¹

Posmatrano na duži rok očigledna je višestruka međupovezanost između ekonomskog stanja, političke atmosfere i institucionalne krize u EU. Smanjenje rasta ili negativne stope rasta dovode, na primer, do stagniranja ili smanjenja budžetskih sredstava, pa se time, na primer, složenije i teže donose odluke o novim politikama ili podršci novim inicijativama. Tako je zaustavljanje rasta nakon 1973. godine (recesija 1973–1975. i naftna kriza, napuštanje zlatnog standarda od strane SAD) direktno dovelo do prve *evroskleroze* koja je pogodila evropsku integraciju krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prošlog veka. Kriza je bila prevaziđena tek 1987. godine, kada je već u nešto povoljnijem ekonomskom okruženju zaključen *Jedinstveni evropski akt*.

U istom smislu, poslednja velika finansijska kriza, koja je nastupila

2008. godine kao efekat je imala prošireni *evroskepticizam*. Multikriza u EU dostigla je svoj vrhunac sa britanskim referendumom o izlasku druge po veličini članice EU iz ove organizacije (*bregzit*), što će proizvesti i potpuno novu situaciju u daljoj institucionalnoj evoluciji EU (nakon 2019. godine). I u prvom kao i u drugom pomenutom slučaju dugotrajnijeg *evropesimizma* u pojedinim državama članicama kao i u EU u celini, ekonomska situacija je uticala na usporavanje, zastoj ili reverzibilan trend u procesu evrointegracije.

Širina ili uticaj evroskepticizma ili antievropskih pokreta u pojedinim zemljama ne zavisi samo ili isključivo od stope rasta ili visine nezaposlenosti. U svakoj zemlji, situacija je povezana i sa drugim nacionalnim okolnostima, npr. odnosom javnosti prema vladi, uticajem političke „elite“ na javnost, kao i sa drugim specifičnim činiocima, poput percepcije od strane javnosti dugoročnijeg (pozitivnog ili negativnog) uticaja Brisela na socio-ekonomsko stanje u zemlji. Globalno posmatrano, *evroskepticizam* je

klasično „ukorenjeniji“ u zemljama poput UK, Finske ili Austrije. Nekad je jasna direktna povezanost između pada popularnosti EU i ekonomskih trendova, kao što je to, na primer bio slučaj početkom ove decenije u Grčkoj, Italiji, Francuskoj ili Portugalu.¹² Međutim, jačina evroskepticizma ima i specifične nacionalne karakteristike, kako to posebno pokazuje slučaj bregzita. Velika Britanija je, na primer, tokom poslednje decenije imala komparativno zadovoljavajuće makroekonomske rezultate, ali to ipak (paradoksalno) nije odlučujuće uticalo na rezultate bregzita, jer su na stavove građana uticala i mnoga za njih ličnija pitanja, poput povećanja društvenih nejednakosti, regionalnih razlika u zemlji, percepcije oko uticaja imigracije na zaposlenost, bezbednost, kao i apstraktna percepcija EU (koju su godinama nametali britanski tabloidi) kao organizacije koja „ne funkcioniše“ isl.

U celini, može se zaključiti da je *pojava evroskepticizma* (ili *evrooptimizma*) u direktnoj korelaciji sa percepcijom od strane javnosti o ekonomskoj i socijalnoj *uspešnosti* Evropske unije (ili evrozone) kao organizacije usmerene na ekonomske *rezultate*. Unija je imala visoku stopu podrške u javnosti država članica onda kada je percipirana kao organizacija koja doprinosi rastu i smanjenju regionalnih ili društvenih razlika. U poslednjih desetak godina ta slika se znatno promenila. Za budućnost EU od ključnog značaja će biti razvoj takvog ekonomskog sistema u evrozoni koji će obezbediti veću ekonomsku stabilnost, usklađeniji razvoj, zaposlenost, kao i brži rast slabije razvijenih regiona. Povratak rasta u zemljama EU, kao i najavljene reforme evrozone (ukoliko se ostvare), pružaju šansu da Unija prevaziđe trend produbljivanja podela i da se vrati slici o „mašini za konvergenciju“.

**Tabela 1. Osnovni ekonomski podaci o zemljama EU i Srbiji – porast BDP
2011–2016**

Zemlja	Ukupan GDP (milijardi evra)	GDP evro (p/c)	Stanovnika (miliona)	Kumulativni porast BDP (2011–2016)
Austrija	350	40.000	8,7	13,25
Belgija	422	37.400	11,3	11,31
Bugarska	45	6.600	7,2	14,71
Hrvatska	44	10.900	4,2	1,9
Kipar	18	21.000	0,8	-9,27
Češka	175	16.500	10,6	6,35
Danska	277	48.400	5,7	11,89
Estonija	21	15.900	1,3	25,49
Finska	214	39.000	5,5	8,74
Francuska	2.226	33.400	66,8	8,06
SRN	3.133	37.900	82,2	15,9
Grčka	176	16.300	10,8	-15,04
Mađarska	113	11.500	9,8	11,49
Irska	266	56.800	4,7	53,6
Italija	1.672	27.600	60,7	2,2
Letonija	25	12.800	2	23,84
Litvanija	39	13.500	2,9	23,53
Luksemburg	54	92.900	0,6	26,46
Malta	10	22.700	0,4	44,84
Holandija	697	40.900	17	8,4
Poljska	425	11.000	38	11,67
Portugal	185	17.900	10,3	5,04
Rumunija	170	8.600	20	27,21
Slovačka	81	14.900	5,4	14,63
Slovenija	40	19.300	2,1	7,79
Španija	1.114	24.000	46,4	4,06
Švedska	462	46.600	9,8	14,2
UK	2.580	36.100	65,4	26,2
EU	14.820	29.000	510	12,34
				(evrozona 10,11)
Srbija	34	4.700	7,1	2,07

Izvor: Eurostat

*** Autor je ambasador. Nekadašnji šef misije Republike Srbije pri EU.**

Mišljenja i stavovi izraženi u ovom eseju predstavljaju stavove autora i ne odražavaju neophodno i zvanične stavove Evropskog pokreta u Srbiji.

Esej je objavljen u okviru aktivnosti „Evropski izazovi“ [Istraživačkog foruma Evropskog pokreta u Srbiji](#). Autori analiziraju aktuelne trendove u Evropi tokom 2017. godine.

¹ Indermit S. Gill, Martin Raiser et al, *Golden growth, Restoring the lustre of Europe s economic model*,

² *Ibid.* str 5, računato prema USD usklađeno sa procenom kupovne moći (PPP).

³ U preambuli ugovora o EU ističe se, kao cilj „*unapređenje ekonomskog i socijalnog napretka naroda* »

⁴ Prema P. Wunch, „Is the European Integration Machine Broken?“, *Intereconomics*, vol. 48, April 2013, No 2, str. 72-92. Irska je članica EEZ od 1973, Grčka od 1981, Španija i Portugal od 1985. Na stope rasta uticao je i period pre članstva (pripreme za članstvo, raniji trgovinski sporazumi, razne podsticajne mere i trendovi investiranja i sl).

⁵ S. Royo, „Lessons from Spain and Portugal in the EU after 20 years“, *Pole Sud*, 2007, 1, 19-45.

⁶ „Keltsko čudo“ je samo delimično posledica članstva u EU (na irski rast su posebno uticale visoke direktne investicije iz SAD, razvoj IT tehnologija, obrazovanje stanovnika i sl), ali ne treba zanemariti ni uticaj razvojne politike EU: Irska je u nekim periodima primala sredstva strukturalnih fondova i u visini od 5% njenog BDP.

⁷ Nivo BDP deset zemalja CIZ izražen u PPS bio je na 50% od proseka kod 12 zemalja tadašnje evrozone, da bi se povisio na 58% u 2008. godini i na 64% u 2014. V. B. Forgo, A. Jevcak, „Economic convergence of Central and Eastern European Member States over the last decade (2004–2014)“, *European Economy*, European Commission, Discussion paper, 01, July 2015, 36 str.

⁸ Radi se o BDP usklađenom sa standardom kupovne moći (PPS). S. Leitner, R. Romisch, “Economic and Social Convergence in the EU”, Policy Note, VIIIES, GRINCOH Working Paper Series, Paper No. 1.13.

⁹ R. Rapacki, M. Prochniak, „The EU Enlargment and Economic Growth in the CEE new Member Countries“, *European Economy*, Economic Papers 367, March 2009, str. 17.

¹⁰ Kritičari funkcionisanja evrozone, poput ekonomskog nobelovca Stiglic tvrde da je „*evro izazvao porast nejednakosti*“, videti Dž. Stiglic, „*Evro*“, „*Kako zajednička valuta ugrožava budućnost Evrope*“, Akademska knjiga, Beograd, 2016, str. 16.

¹¹ D. Debomy, *Do the Europeans still believe in the EU? Analysis of attitudes and expectations of EU public opinions over the past quarter century*, Notre Europe, June 2012. Studija pokazuje visoku povezanost između pozitivne ocene javnosti o „koristima“ za zemlju od članstva i načelne podrške članstvu u EU.

¹² *Ibid.*